

se moglo dogoditi pred samo njihovo prispijeće, što je imalo za posljedicu da su stražari otrčali natrag u grad (u 28,11–15, vjerojatno su stigli do grada i bili zaposleni svojim tumačenjem događaja dok su se žene vraćale s groba).

• **Koliko je bilo anđela?** Kad su žene stigle, anđeo koji je sišao da odvali kamen (Mt 28,2) ušao je u grob gdje mu se pridružio drugi (Lk 24,4). – I Marija Magdalena vidi dva, Ivan (20,12), Matej i Marko spominju možda samo onog jednog koji je govorio i zato zaokupio pažnju promatrača a množina u Lk 24,5 (»ljudi su rekli«) može se slobodno protumačiti činjenicom da je jedan potvrđivao dok je drugi govorio (!? – Op. bibl. lektora: možda su u pitanju različiti stavovi Evanđelista ili nešto drugo.)

• **Što su anđeli rekli?** Ponovno možemo usporediti izvještaje da bismo bolje predstavili sebi cijelu zbilju:

Ne bojte se, znamo zašto ste došli.
Isus nije ovdje! Uskrsnuo je!
Pogledajte! Grob je prazan.

Recite njegovim učenicima: srest će se s vama u Galileji.

Sjetite se kako vam je sve ovo prorekao.

• **Tko je prvi vidio Isusa?** Marko 16,9 kaže da se prvo ukazao Mariji Magdaleni, što se slaže s Ivanovim izvještajem. U Luki nema ništa što se ovome suprotstavlja. U Mt 28,9 Isus se ukazuje Mariji Magdaleni (ključna osoba) i »drugoj Mariji«. To je vjerojatno prvo ukazanje i prirodno je da se Marija Magdalena, kad se taj glas počeo širiti, spominje poimence a druga Marija zaboravlja (jednako kao što ostali pisci Evanđelja spominju Bartimeja no ne i drugog slijepca; i Legiju ali ne i druge demone – u svim tim slučajevima jedino Matej spominje obojicu).

Ističe se da i Matej i Marko bilježe Isusova ukazanja učenicima u Galileji a Luka i Ivan u Jeruzalemu. Ustvari, Ivan 21 nas zapravo vraća u Galileju a Marko u postskriptumu spominje ukazanja u Jeruzalemu. I Matej i Luka su dosljedni svrsi i ustrojstvu svojih Evanđelja: Luka zaključuje svoje Evanđelje gdje je i počeo – u Jeruzalemu, a Matej zaključuje s Kraljevom završnom objavom na gori (28,16–20).

Evandjelja i suvremena kritika

LEON MORRIS

Evandjelja nisu životopis iako sadrže mnogo biografskih podataka. To su knjige koje su pisali uvjereni kršćani da drugima iznesu i objasne svoju vjeru (vidi Lk 1,3–4; Iv 20,31). One se razlikuju od bilo koje vrste starih književnih ostvarenja. To znači da se ne mogu tumačiti na isti način kao drugi dokumenti. Prvo i danas moramo imati na umu da su to vjerski spisi, a drugo da prenose povijesne podatke.

Stručnjak za Novi zavjet prilazi Evanđeljima s pitanjima: Koja je svrha ovih spisa? Koliko je stvarna povijesna zbilja zabilježena u njima? Što

možemo saznati o načinu njihovog nastanka i što su htjeli njihovi sastavljači tim izvještajima postići, koja im je bila svrha.

Neki stručnjaci smatraju mogućim da se pisci koji žele iznijeti svoju vjeru ne zanimaju mnogo za povijesnu točnost. Ponekad su dolazili do zaključka da u Evanđeljima ima zapravo vrlo malo povijesnoga. Oni smatraju da je piscima evandjelja važna jedino teologija i da nisu ni očekivali da se njihova djela shvate kao zbiljska povijesna izvješća.

Drugi smatraju da je takav pristup odviše subjektivan. Objektivniji pristup tim tekstovima dokazuje da su pisci Evanđelja vrlo odgovorno ispitali činjenice; Luka, na primjer, tvrdi da je

brizljivo ispitao podatke prije nego što je počeo pisati Evanđelje (Lk 1,1–3).

Tekstualna kritika

Prva je zadaća učenjaka da sigurno utvrdi tekst. Tekstualna kritika strpljivo proučava rukopise, prijevode na jezike različite od originala, navode u ranim spisima, zbirke odlomaka koje su se upotrebljavale u bogoštovlju i svega ostalog što može pomoći u provjeri teksta.

U pozadini svega toga leži činjenica da je prepisivanje jedne tako omašne knjige kao što je Evanđelje mukotrpan posao i da se vrlo lako mogu potkrasti greške. Ipak, pažljivo uspoređivanje rukopisa i proučavanje načina prepisivanja omogućuje tekstulanom kritičaru da razlikuje raniji od kasnijeg teksta i tako utvrdi što izvorniji tekst.

Tekstualna je kritika mukotrpan posao jer se radi s tisućama rukopisa. Oni, međutim, koji se njime bave slažu se da je novozavjetni tekst u vrlo dobrom stanju (mnogo boljem od tekstova većine klasika). Iako tu i tamo nismo sigurni kako glasi originalni odlomak, to ne dovodi u pitanje osnovni smisao. Nijedna osnovna kršćanska istina ne podliježe sumnji. Možemo biti sigurni da danas posjedujemo novozavjetni tekst u biti onakav kako je izvorno napisan.

Traganje za izvorima

Pošto su ustanovili tekst, kritičari rade dalje i primjećuju da između prva tri Evanđelja postoje važne sličnosti i da se ona razlikuju od četvrtog. I Matej, i Marko, i Luka opisuju Isusovu službu u Galileji s putovanjem na kraju u Jeruzalem kada ga hapse i razapinju. Izvještaji o mucu i ono što slijedi, uskrsnuće, zauzimaju veliki dio tih izvještaja. No, osim izvještaja o Isusovu rođenju u Mateju i Luki, malo je toga što se sa sigurnošću može smjestiti u Judeji. Ivan, pak, izvještava o dužem Isusovom djelovanju u Judeji (to je jasno iz njegovih spominjanja pashalnih blagdana), te opisuje i mnoge događaje koji su se zbili u tom području, posebice u Jeruzalemu.

Prva su tri Evanđelja zbog međusobnih sličnosti dobila ime »sinoptička Evanđelja« i ona se mogu staviti jedno uz drugo i zajedno proučavati. Kad se to uradi, pojavljuju se i velike razlike i velike sličnosti, a stručnjake već dugo muči pitanje odnosa između tih Evanđelja (»sinoptičko pitanje«).

Svojedobno se općenito smatralo da je Matej pisao prvi a da ga je Marko skratio. Danas malo tko misli tako. Većinu suvremenih stručnjaka iznenađuje Markova veća svježina i činjenica da je redosljed u Marka u potki Mateja i Luke. Markovo je Evanđelje najkraće; u odlomcima koji su im zajednički, redovno je duže od Matejeva, što ne bi išlo u prilog Markovom skraćivanju. U Markovu Evanđelju ima zapravo vrlo malo stvari koje ne sadrže Matejevo ili Lukino Evanđelje. Zbog čega bi to Evanđelje moralo biti napisano poslije svih ostalih? Zbog svega toga danas se općenito smatra (iako to nije nedvojbeno dokazano) da je Marko pisao prvi i da su se i Matej i Luka služili našim drugim Evanđeljem.

A postoji i određena količina materijala zajednička Mateju i Luki a koje nema kod Marka. Obično se misli da ona predstavlja drugi izvor koji se nije sačuvao a koji se označava slovom Q. Većina shvaća Q kao zbirku izreka s vrlo malo pripovjedačkih tekstova. Mnogi stručnjaci smatraju da je to jedan dokument. Drugi ističu da količina sličnosti u odlomcima zajedničkim Mateju i Luki varira u velikoj mjeri. Ponekad su istovjetni gotovo u riječ (npr. Mt 3,7–10 = Lk 3,7–9) a na drugim mjestima postoje velike razlike (npr. u blaženstvima). Ti stručnjaci stoga misle na nekoliko dokumenata (v. Lk 1,1) i upotrebljavaju Q kao opću oznaku za sve korištene materijale ne priklanjajući se nikakvoj teoriji o dokumentima.

Dio se materijala pojavljuje samo u jednom Evanđelju pa slijedi da je svaki pisac Evanđelja imao i vlastite izvore. Za njih se upotrebljavaju slijedeće oznake: M za materijal koji se nalazi jedino u Mateju i L za isključivo Lukin materijal. Rekli smo na to da je to osobito važno u Luke. Luka je materijal preuzet od Marka sastavio u blokove koji su pokatkad međusobno vrlo udaljeni. Neki stručnjaci drže da je on prvo od L i Q stvorio Evanđelje nazvano »Proto-Luka«. Kasnije je naišao na Markovo Evanđelje i uključio jedan njegov veliki dio te dobio naše današnje Treće Evanđelje. To shvaćanje porijekla Evanđelja uzima Lukin materijal vrlo ozbiljno i drži da je Proto-Luka vrlo star i pouzdan.

Povijest književnih oblika

To je doseg do kojeg je došla kritika izvora, a možda i njezin krajnji mogući doseg.

Odnedavno se čine pokušaji da se prođe iza pisanih izvora do vremena kad se predaja preno-

sila usmeno. Istraživači književnih oblika obraćaju pažnju i pojedinačnim oblicima i porukama od kojih su Evanđelja sastavljena i razvrstavaju ih kao prikaze čuda, prispodobe, zgode koje postupno vode nekoj izreci koju treba zapamtiti i tako dalje. Oni naglašavaju da su se ti odlomci više godina usmeno prenosili.

Zašto su se od velike količine materijala koji je u početku postojao sačuvale baš ove pripovijesti? Kritičari oblika tvrde da su one odgovarale potrebama prvih kršćana; zahtjevi propovijedanja uvjetovali su što će se sačuvati a što ne. Mnogi kritičari oblika prilično su radikalni i misle da su propovjednici izmišljali priče ako nisu imali već zgodno ranije sročeni, vjerujući da ih Duh Božji nadahnjuje da kažu ono što bi Isus rekao u okolnostima u kojima su se oni nalazili. Oni obično misle da nam Evanđelja govore više o vjeri prve Crkve nego o Isusovom učenju. To je krajnje subjektivan sud i kritičari oblika često su i sami podvrgnuti kritici jer iznose neosnovane hipoteze.

Povijest redakcije

Kritičari redakcije nastavljaju tamo gdje su kritičari oblika stali i usredotočuju se na sređivački (redakcijski) posao kojim se povezuju različiti dijelovi evanđeoskog teksta. Kritičari redakcije nalaze da su ove veze od velike važnosti, jer nam one pomažu da shvatimo što su evanđelisti htjeli kad su tkali pojedine odlomke u tkivo svojih

spisa. Stoga kritičari zaključuju da se Matej zanimao za Crkvu te je napisao priručnik za katehete; da se Marko služio »mesijanskom tajnom« da pokaže da nitko nije shvatio tko je zapravo Isus dok ga nije objavilo raspeće i s njime povezani događaji; da je Luka bio teolog »povijesti spasenja«.

Nije jednostavno usporediti Četvrto Evanđelje sa sinopticima. Nekima se čini da je Isus Ivanova Evanđelja toliko različit od Isusa ostalih Evanđelja da je protuslovan i nesvediv na istu osobu. No, Isus mora da je bio tako velika ličnost da se ni od jednog evanđeliste ne može očekivati da obuhvati cijelu njegovu osobnost. Neki smatraju da sinoptici odražavaju Isusovo javno naučavanje, a Ivan Isusovo spontano poučavanje učenika i rasprave s protivnicima. Ta dva portreta nisu neusklađena.

Vjerojatno nema dokumenata na bilo kojem jeziku koji se tako kritički ispituju kao Evanđelja. Kritički se ispituje odnos najmanjih rječničkih pojedinosti i sintakse pa do većih pitanja. Ne treba nas iznenaditi da to kritičko istraživanje otvara nova pitanja. Teško da bi moglo i biti drukčije. Ali, po mišljenju mnogih stručnjaka poteškoće nisu nesavladive. One nas nipošto ne smiju zastrašiti kad pristupamo Evanđeljima. Ni danas se skromnog čovjeka ne sili na neki intelektualni kompromis da bi te knjige mogao čitati i u njima naći svojega Spasitelja.

¹Vidi dalje »Evanđelja i Isus Krist«, str. 468.